

УДК 340.13

Ібрагімов М. М. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України, м. Київ;

Подік І. І. – здобувач кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ПРАВОВА НОРМА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН У ПОСТЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТСЬКОМУ МИСЛЕННІ

Доведено нагальність розв'язання філософами проблеми правотворення, розгляду його в широкому контексті соціального нормотворення, яке відповідатиме соціодинаміці сучасної культури й людини в ній. Досліджено постекзистенціалістське мислення як синтез правової та культурної антропології, що дає змогу поєднувати загальнотеоретичний (науково-методологічний) та загальнокультурологічний (філософсько-світоглядний) підходи в правовому нормотворенні. Висвітлено сутність правової норми як соціокультурного феномену, який за своїм змістом сягає за межі інструментального спектру юридичної науки, набуваючи світоглядного масштабу.

Ключові слова: філософія права, нормотворення, правотворчість, культура, соціодинаміка, соціокультурний феномен, постекзистенціалістське мислення.

Необхідність філософсько-правового аналізу юридичної нормотворчої діяльності зумовлена низкою причин. *По-перше*, у період соціальних трансформацій, коли руйнуються усталені форми життя людей, а нові ще не набули поширення та визнання, правова норма стає одним з основних чинників збереження цілісності суспільства як певної організаційної системи. Українське суспільство означене інтенсивним реформуванням системи суспільно-політичних, економічних, морально-етичних відносин, що передбачає зміну вектора міжнародної взаємодії та орієнтацію на стандарти американської

демократії і європейської цивілізації. Цей процес для пересічної людини виявляється досить болісним, оскільки руйнує стереотипи мислення, світовідчуття, порушує загальну емоційно-психологічну сферу традиційних взаємин, викликаючи бурхливу реакцію суспільства та радикалістські настрої.

У такій ситуації правотворення стає одним із ключових важелів державотворення. Водночас воно не спроможне зробити певного наукового прориву, ґрунтуючись на попередніх, дещо застарілих і консервативних філософсько-методологічних засадах. Це стосується головних, концептуальних понять і позицій щодо цілепокладання, усвідомлення природної сутності людини, її мотиваційної діяльності. Змінюється суспільство, людина і її світобачення, що потребує нового парадигмального мислення теоретиків права, яке б, з одного боку, продовжило традиції юридичного нормотворення, а з іншого – застосувало нову методологію синтезування накопиченого досвіду. Так, сучасні вітчизняні вчені зауважують: «Хоча ця проблема для країн західної демократії вже в минулому, проте вони стикаються з новою ситуацією соціально-культурних криз. Натомість в Україні серед громадськості, науковців різних галузей знань (філософів, правників, соціологів, психологів, релігієзнавців) нині інтенсивно зростає зацікавленість щодо вирішення питань співвідношення держави та громадського суспільства, формування політичної еліти, легітимності влади, реального забезпечення прав і свобод людей» [1, с. 3].

По-друге, історичний досвід засвідчує, що трансформації та пов'язані з ними реформації, попри наявність негативних викликів, мають позитивний перспективний зміст для цивілізаційних зрушень тоді, коли вони забезпечені необхідним динамізмом правотворення. Науковець В. Л. Федоренко зазначає, що «сучасні державотворчі та правотворчі процеси в Україні вирізняються своєю динамікою й необхідністю прийняття суб'єктами владних повноважень своєчасних, неупереджених і відповідальних рішень, які юридично втілюються у відповідних правових актах» [2, с. 165].

По-третє, практичні та теоретичні правотворчі процеси в Україні сприяли популяризації дослідження їх методологічних засад, які сьогодні вже не обмежуються методами теоретичної науки держави та права. Певною мірою в наукових дослідженнях виявляється доктринальне, герменевтичне, феноменологічне,

логіко-позитивістське, казуалістичне й екзистенціалістське трактування правотворення. У вивченні правового нормотворення набувають поширення методи філософської та культурологічної антропології. На жаль, ідеться про перші розвідки щодо філософського збагачення методологічного арсеналу юридичної науки. У цьому контексті Н. Душек зазначає: «Завдяки науковому обґрунтуванню процес правотворення може стати фундаментальною умовою оновлення законодавчої бази, змістом якої є вироблення правових норм» [3, с. 19].

По-четверте, цілком закономірно, що розширення філософсько-гуманітарного забезпечення спричинило поліфонію дефінітивних інтерпретацій юридичних понять, термінів, новел. Так, Т. Подорожна зауважує: «Розпочаті з початку 90-х років минулого століття правові перетворення не сприяли чіткості й точності вияву законодавчої волі в нормативно-правових актах. Такі зміни призвели до ускладнення юридичних понять і термінів, громіздкості словосполучень і юридичних конструкцій, а отже, до ускладнення текстів нормативно-правових актів та порушення вимог правил нормотворення, а саме: зрозумілості, простоти і доступності мови, чіткості й однозначності понять, термінів, формулювань» [4, с. 53].

Таким чином, звернення до соціокультурних чинників правової нормотворчої діяльності зумовлене власне природою права, у межах якої норми, їх кодифікація, механізм виникнення з-поміж них нових і зникнення старих розглядають у широкому контексті соціального нормотворення. Відповідно, соціокультурний контекст правотворення дає змогу уточнити предмет філософсько-правової проблематики як світоглядної галузі знань. Зокрема, урахування сучасних дискусій дасть змогу застосувати постекзистенціалістську методологію, що сприятиме уточненню поняття правової антропології в межах різнопланових антропологічних учень (біологічного, культурного, філософського).

Аналіз літературних джерел засвідчує звернення юристів, правознавців до проблем правотворчості, з якою ідентифікують поняття «нормотворчість», «правотворення» в контексті генези права, тобто дослідження його витоків, носіїв і цілей. Теоретико-правова наука з часу виникнення й донині зосереджена на вивченні процесу нормотворення з його багатогранністю в різних галузях права. Практично кожне дисертаційне чи монографічне дослідження супроводжується питаннями вдосконалення певних

юридичних норм, які б відповідали наявній практиці суспільних відносин. Пострадянський період означений численними працями, автори яких продовжили попередні західні та вітчизняні традиції критично-раціоналістичної методології правотворення, визначивши засади правової науки загалом. Серед них найбільш значущими є дослідження С. М. Братуся, А. П. Закалюка, П. І. Новгородцева, В. В. Копейчикова, Д. А. Керімова, В. С. Нерсисянца, М. М. Марченка, П. М. Рабіновича, Ю. С. Шемшученка та ін.

Останнім часом зусиллями правників накопичено значний теоретичний матеріал стосовно дослідження процесу правотворення, що інколи постає як синонім поняття «нормотворення». Теоретико-правова наука розглядає процес нормотворення через його зв'язок із різними галузями права, наповнюючи в такий спосіб його конкретним змістом, що передбачає більш чітке визначення сутності норм і деталізацію механізму їх застосування. Наприклад, у 2014 році було опубліковано монографію Є. А. Гетьмана «Нормотворча діяльність органів виконавчої влади в Україні: правовий зміст і проблемні питання», де ґрунтовно досліджено систему функцій нормотворчої діяльності органів виконавчої влади. У контексті нашого дослідження слід наголосити на тому, що основними автор вважає такі функції: конкретизація підзаконного первинного регулювання суспільних відносин, удосконалення законодавства, очищення законодавства, упорядкування підзаконних нормативно-правових актів [5, с. 166].

Молодий учений А. О. Нечипоренко зазначає, що з огляду на трансформаційні процеси, які тривають в українському суспільстві, «право набуває нового змісту (змінюється його образ, юридичний алгоритм), виникають нові його форми (змінюється їх перелік, функціональні параметри)» [6, с. 70].

Прикладів такого теоретико-юридичного аналізу правового нормотворення існує безліч, тому зосередимось на найбільш значущих. Так, учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні» (29 квітня – 1 травня 2010 року) переконують, що на сучасному етапі Україна переживає складний процес реформування свого правопорядку та його адаптації до нових соціально-політичних і економічних умов. За часи незалежності України кількість нормативно-правових актів, прийнятих суб'єктами правотворення, сягнула рівня Європи. Але, на жаль,

якість нормативного тексту є досить низькою. Згідно з позицією професора Ю. Л. Бошицького, виголошеною у вступному слові, практика правотворення має враховувати загальнонаукові досягнення в галузі юриспруденції. До правотворчого процесу слід залучати досвідчених фахівців галузевих юридичних наук, провідних фахівців наукових установ тощо [7].

Ідеї щодо соціально-історичного дискурсу нормотворення, місця традицій та інновацій у ньому слугували предметом дискусій на Міжнародній історико-правовій науковій конференції «Нормотворення і систематизація в праві: до 1000-річчя «Руської правди» і 450-річчя другого (Волинського) Статуту Великого Князівства Литовського» (22–25 вересня 2016 року, м. Дубно та Луцьк), де правотворення також розглянуто в соціально-культурологічному контексті [8].

Показовим є те, що під час наукових заходів дедалі активніше обговорюють питання філософсько-методологічного характеру, зокрема стосовно соціальної сутності права, аксіології права, аксіології правової культури у філософсько-правовому вимірі, а також розглядають методологічне значення для юридичної науки філософських категорій «форма», «зміст» і «сутність».

Водночас матеріали конференцій дають підстави стверджувати, що філософсько-світоглядний як і філософсько-культурологічний аспект юридичної науки у вітчизняному теоретичному континуумі презентовано недостатньо. З одного боку, юристи нарікають на застарілий методологічний арсенал досліджень, а з іншого – не ініціюють залучення філософів права до обговорення проблем. Причини такого явища можуть бути різними, хоча безперечно в цьому контексті залишається теза про необхідність подальшого розвитку філософсько-правової теорії, яка відповідала б запитам теорії та практики сучасного правознавства й існуючих правовідносин у суспільстві.

Метою статті є здійснення ретроспективного аналізу виникнення та функціонування правових норм на різних етапах суспільного розвитку, виявлення їх соціальної обумовленості. Так, доцільно висвітлити окремі нюанси філософсько-методологічного характеру, що стосуються постекзистенціалістського мислення як синтезу культурної та правової антропології.

У межах викладу основного матеріалу звернемося до його тезового стилю, здатного концептуально представити проблему, продемонструвавши дотичні, відмінні та спільні риси юридичного та філософського знання у вивченні процесу правового нормотворення. Передусім, застосуємо доктринальний підхід, який широко використовують у теоретичній практиці нормотворення. Зокрема, інструментарієм правотворення вважають термін «норма» (лат. *norma*), що означає: «загальноприйнятий, обов'язковий порядок, лад; установлену міру, величину чогось» [9, с. 422]. У суспільно-історичному розвитку соціальні норми постають як вид культурної практики специфічної людської життєдіяльності, підвалина розумно доцільної організації суспільного життя. Норма є стандартом, алгоритмом функціонування синергетичної структури певного виду природної, біологічної чи соціальної організації.

Соціальні норми – це історично усталені або встановлені якимось чином зразки, стандарти діяльності, дотримання яких індивідом або групою людей необхідною умовою їх підлеглих та збереження соціального цілого. Система соціальних цінностей передбачає наявність: 1) певних суспільно значущих стимулів діяльності, що постають як цілі, ідеали, цінності; 2) зразків або правил нормальної для конкретної системи поведінки з визначенням меж допустимих варіантів; 3) санкцій за ухилення від соціальних норм [10, с. 98]. Зазначені складові становлять основу соціального контролю в будь-якому суспільстві. До соціальних норм належать економічні, політичні, правові, моральні, релігійні, естетичні тощо. Специфіка правової норми полягає в тому, що вона фактично є правилом поведінки, що санкціонується державою та охороняється за допомогою заходів державного примусу [11, с. 506].

Історія західної цивілізації засвідчує, що право було ключовим принципом соціальної організації завдяки специфічному історичному досвіду цієї цивілізації як вияву досягнення певного рівня культурно-історичного прогресу. У логіці розгортання цієї думки доречно звернутися до епістемологічного підходу у визначенні соціального змісту поняття правового нормотворення. Приклади того, як правила звичаю або норми звичаєвого права й норми справедливості поступово замінюються кодифікованими законами, можна спостерігати в античній культурі та притаманній їй світоглядній концепції права.

Зі збагаченням світоглядно-наукової картини світу давньогрецькі мудреці почали пояснювати події, що відбувались у світі, уже не за допомогою їх звернення до управлінської сили Універсуму, а до розуму, формулюючи нові поняття і терміни, так-би мовити, юридичного призначення.

Для вираження свого світогляду Платон та Арістотель послуговувалися концепціями раціоналістичного трактування Всесвіту і людини в ньому, використовуючи такі поняття, як «логос», «арете», «метром», «теміс», «діке» і «номос». З часу домінування у світогляді стародавніх греків так званого логосу, що означало «слово», номос набув значення встановленого владою закону для блага людської спільноти («арете», що означає людську гідність та інші чесноти). Категоріями «діке» і «номос» позначали порядок, право, правосуддя, справедливість. Тобто право поєднувалося зі справедливим суспільним порядком і виглядало як добродійність від поліса – міста, держави, що опікувалося інтересами громадян. Тобто правове нормотворення вийшло на новий рівень легітимізації юридичних законів. Водночас філософи передусім дбали про збереження «арете» вищих верств суспільної ієрархії, хоча завдяки справедливому застосуванню, на їх думку, юридична норма обмежувала свавілля правителів.

Це зумовлює появу проблеми права та неправа, правового й неправового закону, інтерпретація яких продовжилась і посилилась в епоху буржуазних революцій аж до історії Нового часу, коли почали запроваджуватись рецепції римського права. Історія політико-правових учень відрізняє юридичне нормотворення від правового, оскільки не кожному юридичну норму можна вважати правовою, такою, що виражає, захищає та розвиває інтереси громадян. На сьогодні актуальною є проблема визначення термінів «юридичний» і «правовий». Пояснення відтінків їх значення можна знайти у загальному понятті «юриспруденція», яке в європейському цивільному праві вживають для позначення колективності рішення будь-якого конкретного суду. У загальному праві США та інших країн, а також в Англії його інтерпретують як «правознавство» або «філософія права». Диференціація юридичної науки у XX столітті на окремі галузі посилила інтегративну роль філософії як узагальнюючого концептуального світоглядного правового контексту світу.

Право як форма суспільної свідомості є частиною філософії, тобто світоглядної галузі знань. З огляду на філософсько-правове тлумачення правової норми як загальнообов'язкового правила поведінки людей, встановленої, санкціонованої та забезпечуваної державою, слід урахувувати філософсько-світоглядну інтерпретацію тенденцій і цілей, закономірностей юридичного нормотворення та вивчення механізмів його змістового наповнення, що становить предмет юридичної науки. Натомість смислове тлумачення правової норми, її соціальної доцільності й культурологічної цінності, які вона передбачає, містить у собі філософія права як дисципліна практичної філософії. У СРСР тривалий час із політико-ідеологічних мотивів філософію права виключали з наукового обігу. Її основні постулати формували в межах концепту теорії держави та права. Тому сучасне їх розмежування на теорію юридичної науки та філософії права виглядає досить умовним, хоча й заслуговує на увагу, що зумовлено культурологічною складовою кожної науки. За словами екзистенціаліста М. Хайдеггера, завданням останньої є пошуки Істини, а філософія опікується проникненням у її смисл. У такому разі поняття філософії права сягає за межі наукових міркувань, а норми права – суто юридичного інструментарію.

Інтенсифікація наукових розробок у царині правотворчості, де активно обговорюють різні аспекти проблеми, створює додаткову поліфонію думок про методологію дослідження проблеми механізму правотворення. Переважно це – молоді вчені, які намагаються в контексті сучасних соціальних реалій переосмислити накопичений досвід своїх попередників. Дослідник зазначеної проблеми Н. М. Душек стверджує, що розвиток і вдосконалення розгалуженої системи права як соціального інституту безпосередньо пов'язаний із нормотворчістю, що фіксує в правовій свідомості та правовій культурі як усього населення, так і окремих громадян, загальнообов'язкові правила поведінки. На його думку, попри прискіпливу увагу фахівців різних галузей юридичної науки, нині відсутнє комплексне дослідження теоретико-правового характеру, присвячене проблемі правотворення, яке б висвітлювало як проблему правотворчості, формування права, так і питання правогенезу [12, с. 16].

Розмежовуючи поняття «правотворчість» і «нормотворчість», А. О. Нечипоренко пише про надзвичайно широку проблематику правотворення, що включає надзвичайні за обсягом блоки наукових знань: «Досить часто причиною недосконалості проектів нормативно-правових актів стає відсутність належного наукового забезпечення нормотворчої діяльності, починаючи з моменту з'ясування питання щодо доцільності розроблення проекту, його концепції і закінчуючи вивченням ефективності застосування норм прийнятого акта» [13, с. 375].

Питання стосується дотичності правового нормотворення та загальнокультурних тенденцій розвитку суспільства, його ідеології як системи ідеалів і відповідних пануючих світоглядних парадигм. Філософський світогляд формує загальний суспільний ідеал епохи, а правовий – показує шляхи його досягнення за допомогою культивування норм поведінки й мислення людей, визначення пріоритетів і ціннісних орієнтацій у їх життєдіяльності. Актуальність проблеми стисло можна сформулювати як питання про філософсько-світоглядний зміст правової норми як соціокультурного феномену.

З огляду на сказане, терміни «юридичне нормотворення» і «правотворчість» є спорідненими поняттями, проте не синонімічними. Перше стосується юридичної теорії, а друге – потребує широкого філософського тлумачення в дискурсі культурологічної антропології та аксіології, які становлять *внутрішню структуру культури*.

Онтологічним підґрунтям права як форми суспільної свідомості є культура людської діяльності, спрямованої на створення та відтворення умов життя відповідно до творчої і вільної сутності людини. У широкому значенні до культури належить усе, що не створене природою. Культура є витвором людського розуму, здобутком духовного освоєння людиною світу, продуктом і полем її практично перетворюючої діяльності. Право є надбанням культурно-цивілізаційного процесу, де виробником і споживачем правових цінностей є людина як суспільна істота, яка визначає через свої потреби та інтереси особисті цілі, власне місце й роль у світі. Культура становить систему цінностей, де правові норми пронизують усі інші пласти суспільної життєдіяльності. Різні культури залежно від умов свого історичного розвитку виробляють свої особливі, притаманні лише їм ідеї соціального устрою.

Правова норма фіксує в конкретних приписах стосовно свобод і обов'язків, дозволеного і забороненого адекватність покарання за вчинений злочин чи завдану шкоду, регулюючи взаємини між людьми, суспільними локаціями, країнами та регіонами. Отже, її не можна розглядати лише як юридичну конфігурацію, технічний засіб правової архітекτονіки. Вона є соціокультурним феноменом, який сягає за межі суто інструментального спектру юридичної науки, набуває світоглядного масштабу, не обмежуючись науково-методологічною значущістю.

Якщо теоретичний зміст правової норми фокусує, віддзеркалює, акумулює всі складнощі культурно-історичного процесу та місця людини в ньому, то смислове тлумачення нормотворення є предметом її філософсько-світоглядного аналізу. До того ж, різноманітні соціальні норми, зокрема правові, відтворюють усталеність правил поведінки людей у різних суспільствах із гомогенними та гетерогенними культурами. Адже «...нормативне наповнення цивілізацій у світі завжди є плюралістичним і специфічним для відповідної культури» [14, с. 87]. Якщо висловити судження в протилежному напрямі, то правова норма певним чином характеризує культурно-цивілізаційний поступ відповідного народу, країни, регіону, з чим пов'язані особливості історично усталених правових сімей.

Отже, динамічний розвиток змісту правової норми є індикатором розвитку не лише правової культури народу, а його культури загалом, що є предметом філософсько-правової рефлексії. Правова норма як соціокультурний феномен в умовах сучасної глобалізації фокусує всі переваги та вади цивілізаційного розвитку людства, сприяючи зближенню народів.

Термін «соціокультурний» запровадив П. Сорокін, на думку якого соціокультурним може стати кожне явище за умови взаємодії двох і більше індивідів, коли така взаємодія передбачає три необхідні компоненти: 1) суб'єкти взаємодії; 2) значення, цінності й норми, усвідомлюючи які, індивіди обмінюються ними між собою; 3) матеріальні артефакти як рушійні сили, завдяки яким об'єктивуються і соціалізуються нематеріальні значення, цінності й норми. У нашому контексті проблема полягає в соціокультурному вимірі правового нормотворення з позиції цілей і цінностей епохи.

Правова норма не може бути універсальною, розрахованою на всі випадки життя, адже, з одного боку, вона, як і будь-яка норма, спрямована на стабілізацію суспільних відносин, а з іншого – реалізує прогностичну функцію, створюючи альтернативні форми поведінки людей. Оскільки її адресатом є свобода волі співучасників суспільного договору, то категорично імперативна її тональність обмежується створенням можливих варіантів відхилення від припису в межах культурно-гуманістичного її змісту. Гуманізм – це не всездозволеність, що вбиває людське в людині та культивує дикунство. Водночас правова норма лише тоді виявляє свій смисл, коли в того, на кого вона спрямована, існує вибір варіантів поведінки. Ураховуючи вольову складову правової норми, зміст якої визначає держава, соціально-політичні інституції або громадянське суспільство, усі, хто має право законодавчої ініціативи, формується подальший проєкт розвитку держави, суспільства загалом – будуть вони демократичні за змістом чи авторитарні. У структурі змісту правової норми як ключової підвалини правової системи й системи соціального нормотворення закладається подальший демократичний чи авторитарний стиль правління. У цьому полягає прогностична сила правової норми, яка поєднує примусову й вільну дію, відтворюючи суперечливу натуру окремого індивідуума та спільноти багатьох людей.

Філософія завжди спонукала юриспруденцію до більш осяжних, видимих і зрозумілих для людини визначень граничних засад буття, які вона сама ж і проголошувала чи то як політичні настанови, чи моральні імперативи, чи сублімативні міркування (залежно від розуміння природи людини і її місця у світі).

Наведений філософсько-культурологічний аналіз доводить, що правова норма у світоглядному сенсі як складова соціального нормотворення синтезує проблеми культурної і правової антропології, дотичної до неї правової аксіології. У політико-правовому контексті нормотворення здавна виконує подвійну функцію: захищає автономію особи і водночас допомагає акумулюватися її суспільний життєвий досвід. Правова норма передбачає як імперативи свободи, так і насилля, ознаки конформізму, мімікрії та відкриті можливості для вияву своєї самобутності, індивідуалізму й універсалізму. А тому у філософсько-світоглядній методології правотворення чільне

місце має посідати екзистенціалістське і постекзистенціалістське мислення, що в попередні історичні епохи протиставлялося метафізичним і позитивістським концепціям. Наприклад, феноменологічний позитивізм Амселека спростовує *ейдоси* (ідеї) права з огляду на те, що юридичний феномен покладається в застосуванні норми до об'єкта, хоча структура моделі норми відхиляє будь-яку систему цінностей як зовнішньої моделі, яку вона ніби має наслідувати. Це, на його думку, суперечить суті власне норми як моделі життєвих ситуацій.

Уникаючи деталізації дискусій між різними філософськими школами щодо правового нормотворення, звернемося до висвітлення сучасного постекзистенціалістського мислення, що синтезує різноманітні культурологічні практики. «Постекзистенціалістське мислення», яке тільки-но починає активно артикулюватися в українському духовному просторі (К. Ю. Райда, Г. Д. Ємельяненко, С. Л. Шевченко), створює відповідну філософсько-світоглядну платформу для синтезування досягнень юридично-правової науки з екзистенційною антропологією [15, с. 7]. Термін «постекзистенціалістське мислення» відповідає філософії права як філософському напрямку загалом. Що ж стосується правової норми, то тут ідеться про «екзистенціали права», що є підставою для продовження розпочатого дискурсу.

Постекзистенціалістський контекст передбачає такий характер правового нормотворення, що виокремлює проблему захисту громадянина від збитків, яких держава може завдавати особі. Філософія права в постекзистенціалістському варіанті ґрунтується на положенні «держава для людини», що концептується не в дусі патерналістичної ідеології, а в доктринах партнерства та злагоди. Нормотворча база має забезпечувати широкий простір і дієвий інструментарій впливу на владні структури. Моральний концепт права становить стрижень постекзистенціалістської правової антропології і дає змогу констатувати наявність *морального права*. Воно інтерпретується як діяльнісна мотивація, тобто така, що підлягає суспільному осуду чи схваленню уже не на рівні звичаєвого права, а як усвідомлена, цілеспрямована поведінка культурно цивілізованого громадянина. Феміда має розплющити очі та побачити її служителів у всіх кольорах реальної правової дійсності.

Отже, філософсько-світоглядна інтерпретація правового нормотворення передбачає застосування методології постекзистенціалістського мислення, що розглядає норми права як процес синтезування культурної антропології з наративами правової. Правова норма в системі соціального нормотворення є багатофункціональним соціокультурним явищем, а тому становить предмет не лише юридичних, а й інших гуманітарних знань. Звернення до нормотворення особливо актуальне в час, коли цінність власне людини як творця історії втрачається, нівелюється.

Нині воно є об'єктом гострих проблем українського сьогодення, коли реформується система правосуддя, а також низка соціальних інституцій (правоохоронна, правоправлінська, правовиконавча, правозастосовна тощо). У філософсько-правовому контексті необхідно постійно досліджувати цілі та смисли такого реформування, урахувуючи стан правової реальності, політико-економічні фактори, що зумовлюють її морально-психологічну атмосферу, яка панує в суспільстві.

Поняття «нормотворення» та «правотворення» не ідентичні за змістом. Спільним для них є культурно-історичний контекст і звернення до формування в позитивному праві такої дійсної та бажаної поведінки людей, яка б відповідала певному цивілізаційному рівню розвитку суспільства. Відмінність їх полягає в тому, що перше поняття більш широке й охоплює всі сфери соціального життя. Норма є орієнтиром поведінки, без якої людина втрачає свою сутність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Правова культура – основа державотворення в Україні* : зб. наук. пр. / за ред. М. В. Костицького, М. М. Ібрагімова. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2005. – 298 с.
2. Федоренко В. Л. Проблемні питання нормотворчої діяльності органів виконавчої влади в Україні / В. Л. Федоренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 12. – С. 165–167.
3. Душек Н. М. *Правоутворення: до постановки проблеми* / Н. М. Душек // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 19–23.

4. Подорожна Т. С. Дефінітивні проблеми нормотворення (на прикладі норм цивільного права) / Т. С. Подорожна // Університетські наукові записки. – 2010. – № 4. – С. 53–56.

5. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади в Україні: правовий зміст і проблемні питання : монографія / Є. А. Гетьман. – Харків : Оберіг, 2014. – 308 с.

6. Нечипоренко А. О. поняття та генезис правотворення в Україні / А. О. Нечипоренко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 70–73.

7. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 29 квіт. – 1 трав. 2010 р.). – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2010. – 500 с.

8. Нормотворення і систематизація в праві: до 1000-річчя «Руської правди» і 450-річчя другого (Волинського) Статуту Великого Князівства Литовського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maip.pp.net.ua>. – Назва з екрана.

9. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як та ін. ; за ред. Л. І. Шевченко. – Київ : АРІЙ, 2008. – 672 с.

10. Левада Ю. А. Нормы социальные / Ю. А. Левада // Философская энциклопедия. – М. : Сов. энцикл., 1967. – Т. 4. – 592 с.

11. Теория государства и права : учебник / под ред. М. Н. Марченко. – [3-е изд., доп.]. – М. : Зерцало, 2000. – 624 с.

12. Душек Н. М. Юридично-правовий аналіз феномену правоутворення / Н. М. Душек // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – Т. 1. – № 9–2. – С. 16–19.

13. Нечипоренко А. О. Нормотворча діяльність у правовій державі / А. О. Нечипоренко // Публічне право. – 2012. – № 4 (8). – С. 375–381.

14. Синха С. П. Юриспруденция. Философия права. Краткий курс // С. П. Синха ; пер. с англ. – М. : Академия, 1996. – 304 с.

15. Ємельяненко Г. Д. Цінності та постекзистенціалістське мислення / Г. Д. Ємельяненко, К. Ю. Райда, С. Л. Шевченко. – Київ : ПАРАПАН, 2012. – 150 с.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.2016
